

Дар'я Мінченко

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРОЦЕДУРИ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ ТА АРБІТРАЖІВ

Daria Minchenko

National University «Odesa Law Academy», Ukraine

LEGAL NATURE OF THE PROCEDURE OF RECOGNITION AND ENFORCEMENT OF FOREIGN COURTS JUDGEMENTS AND ARBITRATION AWARDS

The article aims to analyse the legal nature of the procedure of recognition and enforcement of foreign courts judgments and arbitration awards in their correlation and intercommunication. The problem of spatial limits for legal force of judgement as one of manifestations of state sovereignty of every independent country was considered. The article also analyses differences between a judgment of national court and arbitral award depending on the closeness of connection with a law and order of a state where a court is situated.

Key words: judgment, foreign court, arbitration, international arbitration, enforcement of judgment.

Постановка проблеми. Необхідність створення в державі належних умов для визнання та виконання рішень іноземних судів та арбітражів – вимога теперішнього часу. Тенденція до розмивання кордонів держав, невпинний рух технічного прогресу, досягнення якого дозволяють людині протягом одного дня відвідати кілька держав, майже миттєво переміщувати значні суми грошових коштів між банками різних країн, постійне збільшення товарообігу між країнами, посилення політичної та економічної інтеграції, лібералізація руху капіталу виводять проблему судового захисту права на новий рівень та вимагають від юридичної науки та практики поставити питання про екстериторіальну дію судового рішення.

Вплив юридичних приписів судових рішень іноземних держав на суспільні відносини в Україні можливий шляхом застосування процедури визнання та виконання рішень іноземних судів та арбітражів, юридична природа якої не є остаточно визначеною в науковій літературі. Не дивлячись на те, що в контексті визнання та виконання на території України законодавець не розрізняє рішення судів іноземних держав та рішення іноземних арбітражів (виходячи зі змісту ч. 1 ст. 390 ЦПК України під рішеннями іноземних судів необхідно розуміти рішення суду іноземної держави; інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних чи господарських справ; іноземних чи міжнародних арбітражів). Втім юридична природа визнання та виконання рішення суду іноземної держави та рішення іноземного арбітражу принципово відрізняється, тому окремо необхідно розглядати питання про юридичну природу визнання та виконання рішень іноземних судів, а окремо – визнання та виконання рішень іноземних арбітражів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблематиці визнання та виконання рішень іноземних судів та арбітражів в Україні було присвячено низка наукових праць таких вчених як В.А. Бігун, М.М. Богуславський, О.І. Євтушенко, Р.В. Зайцев, О. Кармаза, В.В. Комаров, М.О. Лев, Н.І. Маришева, Ю.Д. Притика, Т.Я. Фортуна, С.Я. Фурса, Г.А. Цірат, Ю.В. Черняк, М.Й. Штефан та ін.

Метою даної наукової статті є дослідження юридичної природи визнання та виконання рішень іноземних судів, а також рішень іноземних арбітражів у їх співвідношенні та взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу. Визнання рішення іноземного суду означає, що воно служить підтвердженням цивільних та інших прав і обов'язків так само, як і рішення вітчизняного суду. У ряді випадків достатньо, щоб рішення було лише визнане (наприклад, про розірвання шлюбу). У

інших випадках рішення має бути ще й виконане, тобто піддано спеціальній процедурі надання дозволу на виконання (наприклад, видача екзекватури або реєстрація в спеціальному реєстрі). Таким чином, визнання іноземного судового рішення є необхідною передумовою його примусового виконання; для примусового виконання зазвичай встановлюються додаткові вимоги окрім тих, які потрібні для визнання рішення¹.

Можна погодитись із думкою Т.Я. Фортуні про те, що визнання іноземного судового рішення означає поширення законної сили, неспростовності, виключності рішення іноземного суду на територію держави, яка визнає це рішення. Визнані рішення іноземних судів набувають властивості незаперечності, виключності, а рішення про присудження – ще й підлягають виконанню. Визнання та виконання іноземних судових рішень на території України означає й поширення на них загальнообов'язковості у межах України². Така позиція науковця повністю відповідає положенням ст. 1 Закону України від 23.06.2005 року № 2709-IV «Про міжнародне приватне право» про те, що визнання рішення іноземного суду є поширенням законної сили рішення іноземного суду на територію України та є, по суті, її тлумаченням з огляду на властивості законної сили судового рішення. Втім науковець не пояснює, на якій підставі відбувається поширення законної сили рішення суду однієї держави на територію іншої держави.

Визначення юридичної природи визнання та виконання рішень іноземних судів потребує заглиблення у проблему просторових меж дії законної сили судового рішення як однієї з проявів державного суверенітету кожної незалежної країни.

Слово «суверенітет» походить від французького слова *souverain* – носій верховної влади. Як вказує І. Яковюк, конституційний принцип державного суверенітету передбачає непідлеглість держави будь-якій іншій владі як усередині країни, так і за її межами³. При цьому суверенітет держави передбачає реалізацію двох аспектів: по-перше здатності держави самостійно здійснювати свою владу на території, окресленій державним кордоном або позначеній іншими ознаками належності до державної території, яку держава контролює, і по-друге, спроможність самостійно приймати рішення в міжнародних відносинах⁴.

Функціонально державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на три гілки: законодавчу, виконавчу і судову. Такий її поділ закріплено в ст. 6 Конституції України. Для кожної з гілок державної влади властиві риси верховенства на території України. Судова влада проявляє себе через правосуддя і ухвалення загальнообов'язкових рішень в процесі цивільного, кримінального, адміністративного і господарського судочинства⁵. Тому функцію відправлення правосуддя в Україні може здійснювати лише українська судова влада в особі судів, що входять до судової системи України, визначеної Конституцією України та Законом України від 07.07.2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів»⁶.

Закріплений у п. 9 ст. 129 Конституції України принцип обов'язковості рішень суду стосується саме рішень українських судів⁷. Так, відповідно до ч. 1 ст. 14 ЦПК України судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, - і за її межами⁸. Подібне положення міститься в ч. 2 ст. 13 Закону України від 07.07.2010 року № 2453-VI «Про

¹ Богуславский, М.М. (2006). *Международное частное право*: учеб. 5-е изд., перераб. и доп., с изм. Москва: Юристъ, 430.

² Фортуна, Т.Я. (2011). Поняття та правова природа визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні. *Адвокат*, 7 (130), 41-44.

³ Яковюк, І. (2010). Державний суверенітет і права людини. *Вісник Академії правових наук України*, 2, 18-31.

⁴ Цвік, М.В., Петришин, О.В., Авраменко, Л.А. (2011). *Загальна теорія держави і права*: підручник. Харків: Право, 80-81.

⁵ Оборотов, Ю.Н. (2011). *Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс*. Одесса: Феникс, 436.

⁶ Закон про судоустрій і статус суддів 2010 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>> (2016, липень, 21).

⁷ Конституція України 1996 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>> (2016, липень, 21).

⁸ Цивільний процесуальний кодекс України 2004 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>> (2016, липень, 21).

судоустрій і статус суддів». Водночас у ч. 6 вказаної статті також зазначається, що судові рішення інших держав, рішення міжнародних арбітражів, рішення міжнародних судових установ та аналогічні рішення інших міжнародних організацій щодо вирішення спорів є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом, а також відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Також відповідно до ст. 1 Закону України від 23.06.2005 року № 2709-IV «Про міжнародне приватне право» визнання рішення іноземного суду – поширення законної сили рішення іноземного суду на територію України в порядку, встановленому законом¹.

Виникає питання, як співвідноситься визначена ст. 1 Закону України від 23.06.2005 року № 2709-IV «Про міжнародне приватне право» можливість поширення законної сили рішення іноземного суду на територію України, а також встановлена в ч. 6 ст. 13 Закону України від 07.07.2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» обов'язковість до виконання на території України судових рішень інших держав з принципом державного суверенітету та верховенством української судової влади в питаннях відправлення правосуддя на території України.

Рішення, ухвалені судами певної держави, є складовою частиною правової системи відповідної держави, її правопорядку. Законна сила таких рішень має своїм джерелом судову владу певної держави, а його законність ґрунтується на правових нормах цієї держави, застосованих судом за встановленою в цій державі судовою процедурою. В цьому проявляється верховенство судової влади на відповідній території. Тому природно, що питання про те, чи визнавати та виконувати іноземне судове рішення на своїй території, також є суверенним правом кожної держави, яка його здійснює на підставі норм міжнародного права та власного законодавства через власні органи судової влади шляхом перевірки наявності певних умов, зокрема, сумісності приписів судового рішення з публічним порядком, що діє на території даної держави. Відповідно до п. «б» ч. 2 ст. 5 Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень від 10.06.1958 року у визнанні і зверненні до виконання арбітражного рішення може бути відмовлено, якщо компетентна влада країни, в якій запитується визнання і виконання, знайде, що визнання і виконання цього рішення суперечать публічному порядку цієї країни².

Сама дія – визнання рішення іноземного суду – це, в першу чергу, акт довіри до судової системи іноземної держави. Він ґрунтується на взятому державою на себе зобов'язанні (шляхом укладення двосторонніх чи багатосторонніх міжнародних договорів) визнавати на своїй території дію судових рішень, ухвлених у інших державах. Як правило йдеться про держави, що мають демократичну судову систему та підкорюються принципу верховенства права.

У зв'язку із цим визнання чинності судового рішення на території іншої держави в першу чергу означає визнання права, яке цим рішенням захищається. У сучасному інтегрованому суспільстві перетинання кордону держави вже не може означати цілковитого випадання особи з системи правового захисту такої держави.

Визнання та виконання рішень іноземних судів на території України дає підстави для можливості визнання та виконання рішень українських судів на території іноземних держав. Поступово це повинно призвести до формування єдиного правового простору, в якому права та обов'язки особи можуть реалізовуватись та захищатись за однаковими принципами на території більшості демократичних держав без обмежень за територіальною ознакою.

Юридична природа визнання та виконання рішень іноземних арбітражів дещо відрізняється від визнання та виконання рішень іноземних судів. обов'язкова сила рішення арбітражного суду пов'язана не з суверенною судовою владою певної держави, а з чинністю арбітражної угоди (арбітражного застереження в контракті). На відміну від державних судів, основним призначенням яких є вирішення юридичних спорів всередині конкретної країни, міжнародні комерційні арбітражі створені для вирішення спорів, що виникають у сфері міжнародної торгівлі, тобто хоча б одна з сторін спору, або й обидві сторони є іноземними суб'єктами для держави, на території якої відбувається арбітраж. Так само доволі частою справою є застосування міжнародними комерційними арбітражами норм законодавства інших країн. Тому знаходження арбітражного суду на території тієї чи іншої держави не має вирішального значення. Рішення міжнародного

¹ Закон про міжнародне приватне право 2005 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>> (2016, липень, 21).

² Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень (1958) ООН. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_070> (2016, липень, 21).

комерційного арбітражу за своєю природою має, певною мірою, екстериторіальний характер, оскільки в нього значно слабший зв'язок з правопорядком держави знаходження арбітражу, ніж у рішення державного суду. Тому виконання рішення іноземного суду на території іншої країни – це екстраординарний випадок, тоді як виконання на території іншої країни рішення іноземного арбітражу – це стандартна ситуація для таких рішень.

Також як зазначив Конституційний Суд України в Ухвалі від 14 жовтня 1997 року № 44-з у справі № 016/1241-97 за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України є третейським судом, що розглядає спори з цивільних правовідносин за умови наявності письмової арбітражної угоди (домовленості) сторін про передачу йому таких спорів¹. Сторони такої арбітражної угоди за власним розсудом передбачають передачу спорів на вирішення постійного арбітражного органу, яким є зазначений арбітражний суд. чи арбітражу з конкретної справи; можуть призначати арбітрів та визначати норми права, які будуть застосовуватись арбітрами під час розгляду спору по суті. Тому Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України як недержавний орган не здійснює функції правосуддя в контексті статті 124 Конституції України.

У зв'язку з недержавним характером арбітражів, відсутністю в них функції відправлення правосуддя, навряд чи можна стверджувати про наділення їх рішень законною силою, а отже і поширення цієї законної сили на територію іншої держави. Термін «законна сила» у його застосуванні до рішення арбітражу зустрічається у п. 6 Положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України, що є Додатком № 2 до Закону України від 24 лютого 1994 року № 4002-ХІІ «Про міжнародний комерційний арбітраж»². Втім у даному випадку йдеться не стільки про набрання рішенням Морської арбітражної комісії законної сили, скільки просто про набрання ним чинності. Термін «законна сила» в даному випадку використовується законодавцем «за звичкою». Навряд чи законодавець насправді прагнув визнання за рішенням арбітражного органу законної сили як прояву державної влади.

На підставі принципів свободи договору та автономії волі сторони міжнародного контракту вправі самостійно визначати як порядок та процесуальні засоби вирішення спорів, що виникають з цього контракту (вони можуть обрати будь-який арбітражний суд, який знаходиться на території будь-якої країни, якщо цей суд спеціалізується на вирішенні відповідних спорів), так і здійснити вибір права, що підлягає застосуванню до відповідних правовідносин. Тому визнання рішення іноземного арбітражу та його виконання на території України означає визнання державою чинності обох вищевказаних принципів, а також принципу *pacta sunt servanda* (від лат. – договорів слід дотримуватися), оскільки обов'язкова сила рішення іноземного арбітражу пов'язана з чинністю арбітражної угоди (арбітражного застереження в контракті), а тому визнання та виконання рішень іноземних арбітражів на території України означає визнання та виконання самого контракту.

Держава самостійно визначає умови та порядок визнання та виконання на власній території рішень іноземних судів. Однак при цьому суд держави, на території якої відбувається визнання та виконання рішення іноземного суду, не може втручатися у зміст самого іноземного судового рішення, змінювати його, визнавати законним чи незаконним, оскільки такі дії несумісні з самою суттю «визнання». Як зазначає Є.Д. Боярський, вирішуючи питання про вітчизняний публічний порядок арбітражних рішень, державні суди оцінюють результати їх визнання та виконання, але аж ніяк не мають права переглядати арбітражні рішення по суті³. Це правило стосується як рішень іноземних судів так і рішень іноземних арбітражів. Так, відповідно до п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.12.1999 року № 12 «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України» клопотання про визнання й

¹ *Справа за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», № 016/1241-97, КСУ 1997.*

² *Закон про міжнародний комерційний арбітраж 1994* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>> (2016, липень, 21).

³ Боярський, Є.Д. (2013). Умови застосування застереження про публічний порядок в Україні та державах світу. *Університетські наукові записки*, 3 (47), 204-209.

виконання рішень іноземних судів (арбітражів) суд розглядає у визначених ними межах і не може входити в обговорення правильності цих рішень по суті, вносити до останніх будь-які зміни¹.

Висновки наукового дослідження і перспективи подальших розробок у даному напрямку. Таким чином, не дивлячись на те, що в ч. 1 ст. 390 ЦПК України під рішеннями іноземних судів необхідно розуміти рішення суду іноземної держави; інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних чи господарських справ; іноземних чи міжнародних арбітражів, юридична природа визнання та виконання рішень іноземних судів та рішень іноземних арбітражів є різною.

Положення ст. 1 Закону України від 23.06.2005 року № 2709-IV «Про міжнародне приватне право» про те, що визнання рішення іноземного суду є поширенням законної сили рішення іноземного суду на територію України не можна тлумачити так само широко. В даному випадку йдеться саме про поширення на територію України законної сили рішення іноземного державного суду. У зв'язку з недержавним характером арбітражів, відсутністю в них функції відправлення правосуддя, не можна стверджувати про наділення їх рішень законною силою, а отже і поширення цієї законної сили на територію іншої держави. Визнання рішення іноземного арбітражу та його виконання на території України означає визнання державою чинності принципів свободи договору, автономії волі, а також принципу *pacta sunt servanda*, оскільки обов'язкова сила рішення іноземного арбітражу пов'язана з чинністю арбітражної угоди (арбітражного застереження в контракті), а тому визнання та виконання рішень іноземних арбітражів на території України означає визнання та виконання самого контракту.

References:

1. Boguslavskiy, M.M. (2006). *Mezhdunarodnoe chastnoe pravo: uchebnik* [International private law: a textbook]. Moscow: Yurist, 5, 606. [in Russian].
2. Fortuna, T. Y. (2011). Ponyattya ta pravova pryroda vyznannia ta vykonannia rishen' inozemnyh sudiv v Ukraini [The concept and the legal nature of the recognition and enforcement of foreign judgments in Ukraine]. *Advokat [Advocate]*, 7 (130), 41-44. [in Ukrainian].
3. Yakoviuk, I. Dershavnyi suverenitet i prava liudyny [State sovereignty and human rights]. *Visnyk Akademii pravovyh nauk Ukrainy [Bulletin of the Academy of Legal Science of Ukraine]*, 2, 18-31. [in Ukrainian].
4. Tsvik, M.V., Petryshyn, O.V., Avramenko, L.A. (2011). *Zagal'na teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk* [The general theory of law: a textbook]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
5. Poliakov, A.V. (2003) *Obschaya teoriya prava: fenomenologo-kommunikativnyi podhod: kurs lektsiy* [General Theory of Law: phenomenological-communicative approach: lectures]. Saint-Petersburg: Yuridicheskiy tsentr Press. [in Russian].
6. Yakimenko, H. (2011). Nadnatsionalna organizatsiia vlady i derzhavnyi suverenitet: problem spivvidnoshennia [Supranational organization of power and state sovereignty: relationship problems]. *Visnyk Akademii pravovyh nauk Ukrainy [Bulletin of the Academy of Legal Science of Ukraine]*, 3, 36-44. [in Ukrainian].
7. Oborotov, Y.N., (2011). *Obscheteoreticheskaya yurisprudentsiya: uchebnyy kurs: uchebnyk* [General theoretical jurisprudence: education course: textbook]. Odesa: Feniks, 436. [in Russian].
8. Boyarskiy, Y.D., (2013). Umovy zastosuvannia zasterezhennia pro publichnyi poriadok v Ukraini ta derzhavah svitu [Conditions of reservation of public policy in Ukraine and the world]. *Universytetsi naukovy zapysky [University scientific notes]*, 3 (47), 204-209. [in Ukrainian].

¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України (24.12.1999), № 12. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. < <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-99>> (2016, липень, 21).